

RODITELJSTVO U SAVREMENOM DRUŠTVU²⁵⁵

*Prof.dr Vesna S. Trifunović²⁵⁶,
Fakultet pedagoških nauka Univerziteta u Kragujevcu, Jagodina*

Apstrakt: U ovom radu u fokusu interesovanja su: a) uticaj sociokulturnog konteksta na porodicu i formiranje odnosa prema rađanju i roditeljstvu i b) problem vaspitanja roditelja za „roditeljstvo”. Društvo i kultura determinišu odnose unutar porodice i između nje i spoljnog okruženja, kao i odnos prema rađanju i roditeljstvu. „Vladajuće” vrednosti, norme i modeli ponašanja povezani su sa motivacijom za roditeljstvom i pripremom za ostvarivanje roditeljske uloge. Aktualna dešavanja, uobličena globalizacijom, pre upućuju na izraženo normiranje porodičnog života i roditeljstva od strane društva, nego na integralnu povezanost društva i porodice, koja vodi ka brižljivoj pripremi roditelja za odgajanje novih generacija. U radu se daje kratak osvrt na povezanost između društva, kulture i porodice i različite prakse roditeljstva, kao i prikaz dela zakonske regulative u Republici Srbiji koja kodifikuje roditeljstvo i, delimično, načine pripreme (ili vaspitanja) za roditeljstvo.

Ključne reči: savremeno društvo, globalizacija, transformacija, porodica, roditeljstvo

Uvod

Vreme u kome živimo je vreme velikih globalnih promena. Obim i intenzitet promena su doveli do krize i odbacivanja osnovnih postulata koji su obezbedili dosadašnji razvoj ljudskog društva, došlo je do relativizacije tradicionalnih vrednosti i, s druge strane, nametanja novih oblika organizacije socijalnog života, uključujući i promene u životu porodice.

Savremeno društvo se kreće u pravcu ostvarivanja neposrednijeg uticaja na porodicu, ali taj uticaj se ne temelji na uvažavanju kulturnih posebnosti porodice i njene autonomnosti u izboru praksi, uključujući i roditeljske prakse. Naprotiv, društvo nastoji da reguliše celokupni porodični život pravnim normama uobličanim prema ideološkim „slikama“ kojima teži. Te ideološke slike postaju uniformne pod pritiskom globalizacije.

Globalizacija, pod kojom se podrazumeva svetski proces integracije, preciznije, „društveni proces u kome se gube geografska ograničenja na socijalna i kulturna zbivanja i u kome ljudi sve više postaju toga svjesni” (Waters,1995: 3) dovodi do velikih promena u društvu i kulturi svakodnevnog života. Različite dimenzije globalizacije, ekonomska, politička i kulturna, nameću uslove za transformaciju društava i načina života ljudi. Pokreće se transformacija tradicionalnih elemenata u strukturi savremenih društava: u domenu kulture menja se kulturna osnova tj. menjaju se najvažnije tekovine i sistemi kulturnih vrednosti koji utiču na ponašanje ljudi, njihove aktivnosti i odnose (Prokopijević, 2015). Promene na globalnom planu dovele su do krize patrijarhalnih društvenih odnosa i

²⁵⁵ Realizaciju ovog istraživanja finansiralo je Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije (br. Ugovora 451-03-47/2023-01/ 200140).

²⁵⁶ vesna.trifunovic@pefja.kg.ac.rs

patrijarhalnog sistema vrednosti, što je pokrenulo ubrzanu transformaciju patrijarhalne porodice u velikom broju zemalja tzv. Prvog, Drugog i Trećeg sveta.

Porodica danas „živi” u atmosferi permanentnih promena i tranzicije što dovodi do neprestanog preispitivanja normativnih rešenja koja definišu odnos između društva i porodice i, s druge strane, redukuju ili redefinišu njene funkcije i uloge. Posebno je roditeljstvo izloženo preispitivanju.

Savremeno društvo i odnos prema porodici i roditeljstvu

Dvadeseti vek je vek u kome su se odvijali svetski ratovi ali i vek u kome je započeo i „rat oko porodice” (Berger i Berger, 1983) koji se prelio i u prve decenije dvadesetprvog veka. „Rat oko porodice” se pokazuje kroz „borbu” za dominacijom različitih ideoloških pristupa porodici (tzv. politička desnica žali zbog „propadanja” porodice, dok tzv. politička levica smatra da porodica treba da propadne). Izvesno je, dakle, da porodica prolazi kroz specifičnu krizu čiji su izraz brojne transformacije koje stvaraju osnovu za uspostavljanje novog koncepta porodičnog života.

Porodica je istorijski promenljiva društvena grupa (Mladenović, 1995), koja je usmeravana i kontrolisana od strane tzv. vladajućih grupacija nametanjem različitih ideologija, kao što i sama, s druge strane, upravlja i kontroliše ponašanje svojih članova vođenjem procesa *socijalizacije*. Smatra se da je *roditeljstvo* naročito izloženo kontrolisanju putem socijalizacije (Donzelo, 1988), procesa koji je univerzalna funkcija porodice. U različitim razvojnim periodima ljudskog društva korišćeni su različiti mehanizmi kontrole porodice i *roditeljstva*, tj. porodici su nametani zahtevi koji su proizlazili iz religijskih učenja ili heteronomnog morala koji se menja kroz vreme, ili medicinskog utilitarizma ili zakonske regulative koja se temelji na represiji itd.

Transformacije u savremenoj porodici mogu se posmatrati kao „proizvod” društvenih promena na globalnom planu. Procesi industrijalizacije i urbanizacije su, svojevremeno, vodili ka transformaciji proširene porodice u nuklearnu porodicu, da bi čitav niz procesa od osamdesetih godina XX veka i samu nuklearnu porodicu uveo u snažnu transformaciju. Razgradnja patrijarhalnog autoriteta, okrenutost ka potrošačko-hedonističkoj filozofiji, ispoljavanje individualnosti doveli su, između ostalog do „pada” univerzalnosti braka (porasta broja razvoda, porasta broja vanbračnih zajednica, pada ukupne stope fertiliteta koja ne omogućava prostu reprodukciju).

U tradicionalnoj porodici bračni par je predstavljao samo jedan deo porodičnog sistema, dok je u savremenom društvu bračni par dospeo u središte porodičnog života i predstavlja suštinu porodice - težište se pomera sa roditeljstva na partnerstvo (Gidens, 2005). Time se u savremenom društvu menja sadržaj braka i porodice: suštinu partnerskih odnosa čini afektivna povezanost, a brak je oslobođen reproduktivne seksualnosti (Gidens, 2005). Došlo je ne samo do deinstitutionalizacije braka, već i pojave novih porodičnih oblika u kojima se težište porodične veze koju čini odnos između deteta i roditelja više ne temelji na biološkim osnovama. Dolazi do pojave različitih oblika ispoljavanja odnosa između roditelja i dece kao što su jednoroditeljske porodice, binuklearne porodice, usvojenje, hraniteljstvo, surogat majke (Vujović, 2021).

Povezanost između roditelja i dece jedna je od najsnažnijih društvenokulturnih veza. Pod roditeljstvom se podrazumeva „složen skup socijalnih stavova (očekivanja i ciljeva) različitih praksi u kojima dolazi do spoja bio-socijalnog aspekta ljudske prokreacije sa socijalno-kulturnim aspektima brige, staranja i odgoja novih generacija i socijalno-psihološke identifikacije ličnosti u odrastanju sa starijim roditeljskim uzorima” (Milić, 2001: 172).

U evropskom kulturnom krugu roditeljstvo se odvijalo u tzv. asimetričnom obrascu patrijarhalne porodice, u kome je otac odlučivao o sudbini deteta, a majka se bavila njegovom negom, odgajanjem i prenošenjem kulturnih zahteva. Hijerarhizovana podela roditeljskih uloga u predmodernim društvima na „moćnog oca” i „poslušnu majku” u modernoj porodici doživljava transformaciju koju prikazuje T. Parsonsova paradigma egalitarnih ali razdvojenih i podeljenih roditeljskih uloga majke i oca. Uspostavljen je „hijerarhijski odnos relativne moći” između *vođa/roditelja*, s jedne strane i *vođenih/dece*, s druge (Parsons and Bales, 2014).

Dolazi, dakle, do približavanja uloge oca i majke i stvaranja njihovog partnerskog odnosa, kao i do uspostavljanja partnerskog odnosa između roditelja i dece. A. Milić (2007) razlikuje *roditeljstvo* koje se zasniva na biološkoj osnovi (učesće u začeću), *roditeljstvo kao sociokulturni odnos* (socijalna zamena za nedostatak prirodnih roditelja) i *roditeljstvo kao socijalno starateljstvo* (oblici staranja o deci koje organizovano preduzima država i njene institucije).

Roditeljstvo je i odnos i uloga koja prolazi kroz različite faze (ili cikluse) u zavisnosti od faza odrastanja samog deteta, starosti roditelja i determinišućih društvenih uslova koji oblikuju porodični život. Roditeljski ciklusi se, prema A. Milić (2001) formiraju u zavisnosti od etapa socijalizacije dece i to su sledeći ciklusi: planiranje začeća, trudnoća i rođenje; od predškolskog doba do puberteta; roditeljstvo u adolescenciji; roditeljstvo i odraslo dete; faza baba i deda. Svaka od navedenih faza roditeljstva nosi sobom izazove, dileme i protivrečnosti koje se ispoljavaju kroz sledeće tendencije: *roditeljstvo između moći i bespomoćnosti* (jaz između roditeljskih protektivnih stanja i faktičkog slabljenja njihove roditeljske moći); *roditeljstvo između individualizacije i profesionalizacije* (težnja roditelja ka samorealizaciji i individualizaciji roditeljskih praksi se suočava sa uticajem spoljnih, društvenih faktora koji oblikuju odnose u porodici i roditeljske prakse); *roditeljstvo između represije i tolerancije* („savestan” roditelj neprestano lavira između potrebe da ograničava i kontroliše dete i zahteva da bude permisivan i tolerantan prema detetu); *roditeljstvo između romantične ideologije samoostvarenja i žrtvovanja* (konflikt između roditeljskih očekivanja i ograničenja kojima su izložena) (Milić, 2001: 179-181).

U tzv. premodernim društvima materinstvo i očinstvo nisu imali isti društveni značaj. Smatralo se da je očinstvo socijalno-kulturni čin koji vodi društvenoj legitimaciji potomaka. Materinstvo se posmatralo kao biološka predodređenost žene, koja je postavlja unutar porodice i time definiše njenu društvenu poziciju. Način života muškaraca i žena je bio bitno određen rodnim ulogama kojima su, istovremeno, pridavane različite „količine” moći. „Tako su se rodne uloge muškarca organizirale oko statusa `radnika` i `hranitelja`, dok se rodna uloga žene u pravilu usmjerila prema `majčinstvu` i `kućanstvu`. Ideologija odijeljenih rodnih uloga ojačala je rodnu podjelu rada, (...) Ako se tomu doda i obitelj kao također jedna od karakteristično `orodnjenih` institucija društva (...) dobiva se gotovo potpuna slika ne/ravnoteža i `orodnjenih` odnosa moći u društvu” (Galić, 2011: 34).

Materinstvo i očinstvo u savremenom društvu doživljavaju preispitivanje i dekonstrukciju. Pojava opadanja očevog autoriteta počev od druge polovine prošlog veka i raširene prakse razvoda brakova i sklapanja novih koje stvaraju složene porodične odnose zasnovane na biološkom, socijalnom i zakonskom očinstvu dovele su do odbacivanja paradigme tradicionalnog očinstva i stvaranja paradigme novog očinstva. Osnovna karakteristika tzv. novog očinstva je formiranje androgenog oca – nastojanje da se u očevoj roditeljskoj figuri spoje uloge oca i majke. Razumevanje materinstva kao primarne i, isključivo, uloge žene u porodici danas prolazi kroz ozbiljnu „križu”: sve više se na materinstvo „gleda” kao na socio-kulturnu aktivnost (odnos prema drugom biću koji uključuje brigu o njemu) a ne kao na prirodnu pojavu, koja materinstvo povezuje sa biološko-fiziološkom predodređenošću žena da rađaju i brinu o potomstvu (Milić, 2007).

Roditeljstvo se u savremenom društvu kreće prema ujednačavanju značaja (ravnopravnosti) uloge majke i uloge oca u odgajanju deteta: smatra se da su majka i otac podjednako važni za detetov razvoj. U tradicionalnim porodicama, međutim, smatralo se da je uloga oca u razvoju deteta manje važna od uloge majke kojoj je pripadala celokupna obaveza oko odgajanja i vaspitanja deteta. Transformacijom porodice i zaposlenjem majke izvan kuće, kroz značajnu transformaciju prolazi očinstvo, koje dobija nove dimenzije i karakteristike. Menja se njegov tradicionalni obrazac: „Od tradicionalne uloge oca u porodici ostala je još samo autoritarna maska koja se formalno drži, ali zapravo sa sve manje moći, ali i volje oca da se drži takvog obrasca svoje očinske uloge” (Milić, 2007: 187). Stvara se model „novog očinstva” u kojem dolazi do spajanja uloga oca i majke ili stvaranja tzv. androgenog oca, od koga se očekuje „veća afektivna prisnost i bliskost s decom (Čudina-Obradović, Obradović, 2003). Kritičari savremeno očinstvo opisuju pojmom *erozije očinstva* zbog opadanja autoriteta gubljenjem njihove instrumentalne hraniteljske funkcije i pojave sve većeg broja jednoroditeljskih porodica s majkom (Milić, 2007). Zbog povećanja broja samohranih majki i

zaposlenosti majke izvan kuće, danas se, posebna važnost pridaje očinstvu. „Suvremena društva zbog toga sve snažniji zahtjev postavljaju na očeve, u smislu potpunijeg i obuhvatnijeg preuzimanja očinske uloge” (Čudina-Obradović i Obradović, 2003: 48).

Savremena porodica je detecentrična porodica, usredištena je ka detetu i roditelji se smatraju odgovornim za dobrobit deteta, što doprinosi nametanju žrtvujućeg modela roditeljstva kao jednog od osnovnih postulata ideologije familizma (Donzelo, 1988; Blagojević-Šijaković, 1996). Menjaju se konvencionalne predstave o majčinstvu i očinstvu čiji izraz je njihovo nejednako vrednovanje - danas se smatra da su majke i očevi podjednako pogodni da se brinu o deci. Roditelji konstruišu jednakost kroz svakodnevne pregovore, ravnopravno deleći obaveze i izbegavajući rodno zasnovane odluke o poslovima kod kuće težeći „ravnopravnom roditeljskom partnerstvu” (Deutsch, 2001). Ipak, dva roditelja predstavljaju „dva subjektivna doživljaja roditeljstva: majčinstvo i očinstvo” (Deutsch, 2001) i ostvaruju specifičan i nezavisan uticaj na dete.

Srpsko društvo danas i odnos prema porodici i roditeljstvu

„Rat oko porodice” nije zaobišao ni Srbiju i vodi se između suprotstavljenih ideoloških pristupa tzv. Prve i Druge Srbije (Jovanović i Krstić, 2014) ili između konzervativnog i liberalnog diskursa. Dakle, u srpskom društvu danas postoje dihotomna stanovišta o porodici: „Prvo stanovište je tradicionalističko, sa osnovnom težnjom da rekonstruiše i očuva `porodicu srpske nostalgije`, a drugo feminističko - fokusirano je na dekonstrukciju patrijarhalnog tipa porodice, koja se vidi kao centralno mesto potlačenosti žene i eksploatacije njenih resursa” (Tomanović, Stanojević i Ljubičić, 2016: 10). Ipak, navedena različita stanovišta imaju i jedan zajednički element - redukuju koncept roditeljstva na tzv. žensko pitanje. Inače, stav da se formiranje porodice zasniva na ženskom ponašanju je preovlađujući u javnom diskursu o tranziciji u roditeljstvo u Srbiji, koji se uobličava kao „heteronormativ u okviru familističke ideologije: rađanje u okviru bračne porodice” (Tomanović, Stanojević i Ljubičić, 2016: 11).

Roditelji, pod uticajem protivrečnih razvojnih tendencija u društvu i individualnih razlika u poimanju vlastitog položaja, ne uspevaju da izgrade partnerstvo što dovodi do različitih smetnji u njihovom funkcionisanju unutar porodice i izvan nje. Razmatrajući ovu problematiku S. Tomanović (2017) polazi od *familizma* kao ideološkog konstrukta i *individualizacije* kao teorijskog konstrukta i njihove kontekstualizacije na primeru roditeljstva u Srbiji. Ističe da je familizam, ideološki konstrukt utemeljen na idealu moderne građanske porodice, dominantan u Srbiji. „Kontekst porodičnog života u Srbiji – i praktičnih politika prema porodici i normi roditeljstva i roditeljskih praksi, određen je obrascima izraženog familističkog normativnog okvira koji dominira u kontinuitetu tradicionalnog, socijalističkog i postsocijalističkog društva Srbije” (Tomanović, 2017: 4). Smatra da se u javnom diskursu tzv. trend novog familizma prepoznaje kroz poziv za očuvanje stabilne tradicionalne porodice. Tomanović navodi i elemente familizma u obrascima, normama i praksama roditeljstva u Srbiji: 1) prisutno je visoko vrednovanje porodice i manja prihvaćenost alternativa braku i porodici, kao i prihvaćenost normativnog rodnog poretka koji se manifestuje kroz primarnu roditeljsku ulogu majke i sekundarnu oca; 2) prisutna je matrica podržavanja patrijarhalne vrednosne orijentacije koja, između ostalog, reguliše roditeljske uloge; 3) familistički ideal moderne porodice počiva na etici roditeljskog „žrtvovanja” za dobrobit dece i razvija rodnu asimetričnost roditeljskih uloga; prisutna je i praksa oslanjanja mladih generacija na roditeljsku podršku i pomoć (Tomanović, 2017).

Individualizacija kao teorijski konstrukt, smatra Tomanović, omogućava tumačenje uticaja promena u savremenom društvu na živote različitih društvenih aktera. Promene u porodici, promene u odnosima među članovima porodice i njihovih uloga, pre svega, roditeljske, podstaknute su procesima koji se odvijaju u sociokulturnom okruženju: procesima demokratizacije (promena regulacije porodičnih odnosa), detradicionalizacije (odbacivanje tradicionalnih obrazaca u formiranju ličnih odnosa) i destandardizacije obrazaca ličnih veza (prisustvo brojnih različitih oblika porodičnog i partnerskog života). Nosioci, način i sadržaj roditeljske uloge se menjaju; roditeljska uloga se sve više razume kao nespecifična i izmenjiva uloga supružnika. „Roditeljstvo je generički rodno neutralni pojam, on je `odrodnjen` (degendered) - prevazilazi rodna ispoljavanja. Pojam roditeljstva bi takvom svojom

suštinom trebalo da upućuje na njegovu detradicionalizaciju i na ideal i praksu individualizovane porodice: na fleksibilne, izmenjive i pregovarane roditeljske uloge” (Tomanović, 2017: 11).

Socijalni kontekst u društvima poluperiferije, čije su karakteristike ekonomija oskudice i borba za preživljavanje, stvaraju „ambivalentan vrednosni profil stanovništva, sa uverenjima negde na sredokraći posttradicionalizma i postmodernizma” (Bobić i Lazić, 2015: 53). Međutim, u srpskom društvu koje je danas tipični predstavnik društava na poluperiferiji unutar kojih, inače, globalni i glocalni procesi usporavaju rodne promene, došlo je, paradoksalno, do demokratizacije rodni režima i dezideologizacije privatne sfere i roditeljstva (Bobić i Lazić, 2015).

U evropskim društvima, koja su sekularizovana i imaju razvijene javne i porodične politike razvijaju se egalitarne rodne prakse i uloge u roditeljstvu. Istovremeno, snažni feministički diskurs u tzv. zapadnim društvima, naročito u Skandinaviji, nastoji da se pojmovi majčinstvo i očinstvo zamene pojmom *roditelj* koji je rodno neutralan. Ipak, i u zapadnim društvima još uvek opstaje tzv. univerzalističko shvatanje materinstva koje počiva na biološkoj vezi žene i deteta i može se zaključiti da feministička pobuna protiv svođenja žena i muškaraca na polne razlike nije dovedena do kraja (Višić, 2013). U Srbiji se, takođe, odvija „borba za prevlast” između tradicionalnog i feminističkog razumevanja rađanja i roditeljstva. Istraživanje koje su sprovele M. Bobić i S. Lazić (2015) pokazalo je da su porodice u Srbiji detacentrične; da roditeljstvo stvara veću konfliktnost u intimnim zajednicama, kao i pritisak na potencijalno menjanje ponašanja; da u svakodnevnoj praksi, kao i u javnom diskursu, dominira esencijalističko razumevanje materinstva i majčinstva, isticanjem biološke veze majke i deteta; ne prepoznaju se nestandardni tipovi i ritmovi življenja, rada i porodice iz globalnog društvenog okruženja.

Međutim, izvan dimenzije suprotstavljanja različitih teorijskih pristupa i ideoloških koncepcija o rađanju i roditeljstvu, u realnom životu, odvijaju se negativni demografski procesi: smanjenje nataliteta, depopulacija i starenje stanovništva. A problematika biološke reprodukcije postaje sve aktuelnija u svetlu populacionih projekcija koje upozoravaju na još veće opadanje stanovništva (Drezgić, 2010).

Zakonska regulativa u Republici Srbiji i kodifikacija roditeljstva

U javnom diskursu u Republici Srbiji je prisutna „briga” zbog negativnih demografskih kretanja, političke elite se deklarativno zalažu za porast nataliteta, međutim, njena ukupna razvojna politika ne stvara pronatalitetni kontekst. Mere populacionih politika posle 2000. godine definisane zakonom ili date kao smernice u različitim dokumentima (Zakon o radu, 2005; Strategija o podsticanju rađanja, 2008, 2018; Godina beba, 2012) nisu doprinele revitalizaciji biološke reprodukcije i usporavanju starenja i depopulaciji stanovništva. Srbija danas ima najnižu stopu fertiliteta od Drugog svetskog rata, sa svega 1,4 dece po ženi, odnosno skoro 40% ispod potrebe prostog obnavljanja stanovništva (*Stanovništvo*, 2013).

Zakon o radu (2005) normativno stvara uslove za kombinovanje rada i roditeljstva (uvodi se institut oca koji može da koristi odsustvo sa rada zbog nege deteta, zaštita materinstva za vreme trudnoće i drugo). U praksi, međutim, poslodavci nesankcionisano krše Zakon o radu, diskriminišući roditelje ili mlade koji žele da se ostvare kroz roditeljstvo (Bobić i Lazić, 2015).

Strategija za podsticanje rađanja Vlade RS (2008), rađanje povezuje sa ekonomskim opstankom nacije i ukazuje na neodrživost postojećih stopa reprodukcije iz razloga nedovoljnog obnavljanja buduće radne snage. Strategija uvodi mere koje treba da smanje ekonomsku cenu roditeljstva, podstaknu usklađivanje rada i roditeljstva, promovišu reproduktivno zdravlje, borbu protiv neplodnosti, zatim, promovišu program *Ka zdravom materinstvu* i uključivanje lokalnih zajednica u pronatalitetnu startegiju. Predložene mere, međutim, ne uzimaju u obzir (ili ne u dovoljnoj meri) društveni kontekst koji preovlađujuće određuje neoliberalni kapitalizam – kontekst koji ljudima ne pruža optimalne uslove za realizaciju različitih životnih projekata, uključujući i roditeljstvo. Srpsko društvo je izrazito socijalno diferencirano; mali procenat je onih koji žive u blagostanju i ogroman je procenat onih koji su doživeli socijalnu ekskluziju. A odluka da se postane roditelj, kao i izbor da se

bude „dobar roditelj” su sve više povezani sa stratifikacijskim obeležjima, tj. sa materijalnim bogatstvom i društvenom moći, pozicioniranjem žene i muškarca na ekonomskom i političkom tržištu, a manje sa emocijama i ljubavlju prema detetu (Vilenica, 2013).

U *Strategiji podsticanja rađanja* objavljenoj u „Službenom glasniku RS”, br. 25/2018, kao opšti cilj održivog demografskog razvoja Republike Srbije u dugoročnoj perspektivi postavlja se *stacionarno stanovništvo* - stanovništvo u kome će sledeće generacije biti iste veličine kao i postojeće. Ovo prosto obnavljanje stanovništva ili zamena generacija znači da na individualnom nivou jedna žena u svom reproduktivnom periodu treba da se „nadomesti” sa jednim ženskim detetom, tj. da neto stopa reprodukcije bude jednaka jedinici. Uspešno ostvarenje ovog cilja značilo bi da primenjene mere mogu na duži rok, voditi ka nivou od 2,1 deteta po ženi. Da bi se dosegao ovaj cilj potrebno je, kako predviđa *Strategija*, prethodno dostizanje posebnih ciljeva: ublažavanje ekonomske cene podizanja deteta; usklađivanje rada i roditeljstva; snižavanje psihološke cene roditeljstva; očuvanje i unapređenje reproduktivnog zdravlja; rešavanje problema neplodnosti; ostvarivanje programa *Ka zdravom materinstvu*; populaciona edukacija i aktiviranje lokalne samouprave u realizaciji naznačenih ciljeva.

Pristup problemu obnavljanja stanovništva Srbije i načini njegovog razrešavanja ključni su elementi populacione politike države i deo su aktivnosti lokalnih samouprava. Postoji razgranata legislativa, dakle, čitav niz dokumenata koji uređuju ovu oblast (na primer, *Strategije podsticanja rađanja* Vlade Republike Srbije), u kojima se prepoznaje činjenica postojanja negativnih demografskih kretanja i predlažu mere za njihovo prevazilaženje. Realnost, međutim, pokazuje da između deklarativnih načela predstavljenih u ukupnoj razvojnoj politici i, posebno, u populacionoj politici, i stvorenih društvenih uslova postoji jaz koji se sve više širi, a čiji je krajnji izraz višedecenijski pad nataliteta u Republici Srbiji. Egzistencijalni problemi nameću sadašnjim generacijama, u prvom redu, borbu za vlastiti opstanak dok borba za produženje života rađanjem dobija drugorazredni značaj.

Problem vaspitanja roditelja za „roditeljstvo”

U svakom društvu postoji čitav niz uloga koje se veoma cene, a roditeljska uloga je jedna od njih. Roditeljem se postaje u određenom društvu koje počiva na određenom ustrojstvu u čijoj su osnovi određene vrednosti i norme koje, zajedno, modeluju ponašanja, uključujući i preuzimanju uloge odraslih – roditeljske uloge.

Strategije podsticanja rađanja Vlade Republike Srbije iz 2008. i 2018. godine, koje su veoma slične po svojoj strukturi i smernicama, ističu potrebu za *populacionom edukacijom* koju, delimično, možemo razumeti i kao smernice za vaspitanje roditelja. *Strategije* su, u jednom delu, usmerene i na specifičnu pripremu budućih nosilaca reprodukcije kroz formalno obrazovanje 1) pružanjem objektivne slike demografskih tokova (i njihovih efekata na društvo i pojedinca) i 2) razvijanjem senzibilizacije za roditeljstvo.

Novija istraživanja u domaćoj društvenoj nauci, fokusirana na probleme porodice i roditeljstva, ukazuju na potrebu razvijanja systemske podrške roditeljstvu i razvijanje sistema obrazovanja budućih roditelja. Postajanje roditeljem u Srbiji je povezano sa „opterećujućim” sociokulturnim kontekstom koji oslikava nesigurna tranzicija ka tržištu rada, ograničena podrška sistema i niski resursi koje mlada osoba poseduje, što je vodi u zavisnost od roditelja, opadanje aspiracija i *odlaganje ili odustajanje od roditeljstva*. Kao jednu od mera koje bi doprinele olakšavanju procesa *postajanja roditeljem* S. Tomanović, D. Stanojević i M. Ljubičić (2016) ističu neophodnost organizovanja savetodavnog rada za mlade roditelje i uključivanje ove problematike u javni diskurs, kao i uspostavljanje i razvijanje sistema obrazovanja budućih roditelja koje bi promovisalo nove vrednosti i nove oblike roditeljstva. „Imajući u vidu da su značajni rizici porodičnog života povezani sa privikavanjem na nove (roditeljske) uloge, posebnu pažnju treba posvetiti partnerskom obrazovanju, odnosno usklađivanju potreba, želja i uloga u privatnom i profesionalnom životu partnera/supružnika. U skladu sa promenama, treba u javnosti raditi na promovisanju novih oblika roditeljstva koji podrazumevaju - uključenost oca u sve aspekte detetovog života i ravnopravnu supružničku dinamiku.

Nove vrednosti treba da uključuju ravnopravnost i recipročnost u roditeljstvu oba roditelja, gde njihovo partnerstvo predstavlja integralni sastojak” (Tomanović, Stanojević i Ljubičić, 2016: 203).

Kako vaspitati roditelje? *Pravi* odgovor na postavljeno pitanje je teško naći, ukoliko je uopšte moguće. Može se, međutim, sa sigurnošću reći da je vaspitanje roditelja povezano sa razumevanjem demografskih procesa, razumevanjem tradicije i odnosa među pokolenjima.

Pojačana pažnja usmerena ka fenomenu rađanja i ostvarivanju roditeljske uloge u savremenim društvima je povezana sa sve izraženijim negativnim demografskim kretanjima i fenomenom starenja. Demografsko starenje karakteriše „globalne promene u svim regionima sveta, s tendencijom povećanja učešća starih do 2050. godine u svim zemljama” (Vuković, 2010: 166) i upravo je ovaj proces doprineo širem interesovanju za problematiku nataliteta, rađanja i roditeljstva, kao i vaspitanja za roditeljstvo.

Istovremeno, u savremenim društvima je prisutan krucijalni proces koji na različite načine ima upliv na oblikovanje socijalne organizacije života unutar njih – proces odbacivanja tradicije. Stalno je prisutan „obračun” sa tradicijom kao takvom, dakle i sa tradicijom koja je omogućila opstanak ljudskog društva, a *briga o deci*, koja podrazumeva i vaspitanje roditelja za njeno preuzimanje, je upravo jedan od takvih elemenata tradicije. U savremenosti se sistemi u kojima se deca poštuju kao jemstvo opstanka grupe doživljavaju kao deo tradicije koju valja preoblikovati - čini se da se u savremenosti deca doživljavaju kao *resurs* i „cene” se u meri u kojoj njihove potencijalne sposobnosti mogu da budu korišćene zarad opšte ili parcijalne dobrobiti. U savremenim društvima se promovišu odnosi u kojima se ne izgrađuje duboka lična povezanost i gde je sve podređeno materijalnom kao vrhovnoj vrednosti, unutar kojih pojedinac ima značaj recipročan profitu koji ostvaruje. Mladi predstavljaju potencijal za stvaranje profita, dok stariji predstavljaju trošenje i umanjene stvorenog profita. U tim koordinatama *solidarnost* između ove dve kategorije stanovništva je bitno narušena i, ukoliko se ne promeni ustrojstvo društva (globalnog i lokalnih), verovatno će dovesti do nestanka solidarnosti.

Društva koja imaju nameru da sačuvaju ljudsko lice morala bi da osmisle strategiju odbrane onih vrednosti koje omogućavaju opstanak ljudi, a neke od tih vrednosti su *briga o životu* kao takvom i *briga o drugom čoveku*, posebno o *deci*. U ostvarenju ideje čiji bi se osnovni smislovi sastojali u naporu za održavanje, produžetak i napredak ljudskog društva i pojedinca u njemu, posebnu ulogu imaju institucije u društvu, naročito institucije i ustanove za brigu o porodici, roditeljima i deci, kao i vaspitno-obrazovne institucije.

Institucionalizovano obrazovanje i vaspitanje je uvek imalo i transmisionu funkciju, ispoljavalo se kao važan činilac prenošenja dominantne kulture i njoj pripadajućeg vrhovnog sistema vrednosti. I upravo u toj tački delovanja, vaspitanje i obrazovanje može da doprinese afirmaciji porodice i roditeljstva kao vrhovnih vrednosti. Samo kontinuitet u razvijanju humanosti, kao osnovnog načela vrednovanja i smisla kulture, može odbraniti ljudsko postojanje i dostojanstvo. Promocija zdravlja i ljubavi kroz stvaralačko vaspitanje prenošena s generacije na generaciju, dakle, „očuvanje i unapređenje zdravlja, razvijanje kreativne inteligencije i samoostvarenje dobrote u svim sferama života” (Novković, 2001: 17) može čoveku da obezbedi „povratak” svojoj izvornoj suštini.

Zaključak

Roditeljstvo je društveni fenomen, povezano je sa čitavim nizom drugih društvenih fenomena i podložno uticaju brojnih društvenih činilaca. Procesi koji se odvijaju u društvu uobličavaju i procese unutar porodice. Bazični društveni proces u poslednjih trideset godina u srpskom društvu je proces tranzicije - odvijanje kontinuiranih strukturnih promena koje dovode do čitavog niza diskontinuiteta u svim područjima društva. Socijalna, ekonomska, politička i kulturna tranzicija dovele su i do tranzicije roditeljstva: svi su promenili svoju „prirodu” u odnosu na predtranzicioni period. Institucije i grupe menjaju svoju „prirodu”, institucije preuzimaju funkcije koje su nekada pripadale grupama, uključujući porodicu, kao što redefinišu društvene uloge, uključujući roditeljsku.

Otvorene su brojne dileme: niko ne može sa sigurnošću tvrditi kakvo će biti dugoročno dejstvo radikalizovanih globalnih promena na različite aspekte muško-ženskog partnerstva, uključujući i roditeljstvo. Načelno, postoje dve ideje: prva, u kojoj se odbacuje mogućnost postojanja alternativa - muškarci i žene će i ubuduće biti deo porodične priče i ostvarivati se kroz roditeljske uloge (očinstvo i majčinstvo); druga ideja naglašava značaj i potrebu „stvaranja” novih oblika kulturne raznovrsnosti u ravni formiranja porodice i roditeljstva, koji su suprotstavljeni postojećoj tradiciji. Jaz između starih i novih ideja o organizaciji čovekovog života i mogućnost uticaja spoljnih činilaca na njegovu privatnu sferu vode svet koji poznajemo ka novim formama bitisanja. Izuzetno je važno, stoga, razvijanje svesti o odgovornosti čoveka za institucije koje sam stvara.

Literatura:

- Berger, B. and Berger, P. (1983). *The War Over the Family: Capturing the Middle Ground*. London: Hutchinson & Co.
- Blagojević-Šijaković, M. (1996). Materinstvo u Srbiji – paradoks samo/žrtvovanja, *Sociologija*, vol. 38, br. 4: 625-648.
- Bobić, M. i Lazić, S. (2015). Prakse u svakodnevnom životu bračnih parova na početku roditeljstva. U Isidora Jarić (prir.), *Politike roditeljstva: iskustva, diskursi, institucionalne prakse*, str. 35-56. Beograd: Sociološko udruženje Srbije i Crne Gore, Institut za sociološka istraživanja, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu.
- Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2003). Potpora roditeljstvu: izazovi i mogućnosti, *Revija za socijalnu politiku*, Vol. 10, No. 1, str. 45-68.
- Deutsch, M.F.. (2001). Equally Shared Parenting, *Current Directions in Psychological Science*, 10(1):25-28. DOI:10.1111/1467-8721.00107
https://www.researchgate.net/publication/240286151_Equally_Shared_Parenting (07.05.2023)
- Donzelo, Ž. (1988). Vladaње posredstvom porodice. U A. Milić (prir.), *Rađanje moderne porodice*, str. 131 – 146. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Drezgić, R. (2010). „Bela kuga” među „Srbima”. *O naciji, rodu i rađanju na prelazu vekova*. Beograd: IFDT, I.P. „Albatros plus”.
- Giddens, A. (2005). *Odbegli svijet: Kako globalizacija oblikuje naše živote*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Galić, B. (2011) Žene i rad u suvremenom društvu – značaj orodnjenog rada. *Sociologija i prostor*, Vol. 49, No. 1 (189), str. 25 – 48.
- Jovanović, M. i Krstić, N. (2014): Rat oko porodice – 30 godina kasnije u Srbiji, *Nauka i savremeni univerzitet* 3, str. 265–277. Niš: Filozofski fakultet.
- Milić, A. (2007). *Sociologija porodice: kritika i izazovi*. Beograd: Čigoja štampa.
- Milić, A. (2001). *Sociologija porodice - kritika i izazovi*. Beograd: Čigoja štampa.
- Младеновић, М. (1995). *Основи социологије породице*. Београд: Завет.
- Новковић, М. (2001). *Породични буквар: промоција здравља и љубави кроз стваралачко васпитање*. Београд: Куб.
- Parsons, T. and Bales, R.F. (2014). *Family: Socialization and Interaction Process* (Edition 1st Edition, First Published 1956, eBook Published 2014). London: Imprint Routledge.
- Prokopijević, Miroslav. (2015). Globalizacija i kultura, u Veselin Vukotić (ur.), *Globalizacija i kultura*, Centar za ekonomska istraživanja Instituta društvenih nauka, Beograd, str.71-77.
- Stanovništvo*. (2013). Beograd: Republički zavod za statistiku. <https://www.stat.gov.rs/sr-Latn/oblasti/stanovnistvo> (10.05.2023.)
- Strategija podsticanja rađanja*. (2018). Beograd: „Sl. glasniku RS”, br. 25/2018. http://aler.rs/files/STRATEGIJA_PODSTICANJA_RADJANJA.pdf (10.05.2023.)
- Rašević, M. (2008). Strategija podsticanja rađanja, *Demografski pregled*, Godina 8, broj 27/2008. <https://www.minrzs.gov.rs/sites/default/files/201811/27%20Strategija%20podsticanja%20rađanja%20god%20VIII%202008.pdf> (10.05.2023.)
- Tomanović, Smiljka. (2017). *Roditeljstvo između familizma i individualizacije*. https://www.researchgate.net/publication/328191640_Roditeljstvo_izmedju_familizma_i_individualizacije (26.05.2020.)

- Tomanović, S., Stanojević, D. i Ljubičić, M. (2016). *Postajanje roditeljem u Srbiji: sociološko istraživanje tranzicije u roditeljstvo*. Beograd : Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet.
- Višić, T. (2013). Nacionalne populacione politike i konstrukcija materinstva u post-socijalističkoj Srbiji. U A. Vilenica (ur.), *Postajanje majkom u doba neoliberalnog kapitalizma*, str. 91-132. Beograd: Uz)bu))na)).
- Vujović, Tatjana. (2021). *Globalizacija i promjene u savremenoj porodici*, <https://www.researchgate.net/publication/349008749> *Globalizacija i promjene u savremenoj porodici* (17.03.2023.)
- Вуковић, Д. (2010). Старост и сиромаштво, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 131: 165-177.
- Waters, Malcolm. (1995). *Globalization*. London: Routledge.

PARENTHOOD IN CONTEMPORARY SOCIETY

Abstract: *In this paper, the focus of interest is on: a) the influence of sociocultural context on family and formation of attitude towards childbirth and parenthood, and b) the problem of raising parents for "parenting". Society and culture determine relationships within family and between family and external environment, as well as the attitude towards childbirth and parenthood. "Governing" values, norms and models of behavior are related to the motivation for parenthood and preparation for fulfilling the parental role. Current events, shaped by globalization, point rather to the pronounced standardization of family life and parenthood by the society, than to the integral connectedness of society and family, which leads to the caring preparation of parents for raising new generations. The paper gives a brief overview of the connection between society, culture, family and different practices of parenting, as well as present a part of the legislation of the Republic of Serbia that codifies parenthood and, in part, ways of preparing (or educating) for parenting.*

Key words: *contemporary society, globalization, transformation, family, parenthood*